

країн Західної Європи: формувати автономну активну особистість, здатну брати участь у суспільному житті і самостійно розв'язувати існуючі проблеми соціального та державного характеру.

Підсумовуючи викладене, необхідно сказати, що національна система правового виховання лише формується, законодавча база цього напрямку суспільної і державної роботи тільки створюється. Але вже на цьому етапі необхідно визначитися з напрямками та першими кроками правового виховання. Якщо сьогодні держави не приділить належної уваги цій проблематиці, завтра ми можемо побачити більш гірші результати, ніж просто низький рівень правосвідомості, правової культури та правовий нігілізм на загальнонаціональному рівні.

М. Б. Ценко

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Виховання студентів-юристів – одна з актуальніших проблем сучасної юридичної освіти. З одного боку, якісний рівень освіти, яка надається, є досить високим, студенти одержують велику за обсягом кількість знань з юриспруденції, функціонує достатня система перевірки знань, а також можливість ознайомлення з практикою діяльності в правовій сфері. З другого боку, юридична освіта є певною мірою відірваною від практики, а випускники ВНЗ – такими, що не відповідають її вимогам.

Знання теорії ще не означає вміння її застосовувати, здатність професійно виконувати службові обов'язки. Тому система вітчизняної освіти завжди включала і систему виховання як сукупність заходів, що повинні були впливати на формування певних моральних і ділових якостей та здібностей майбутнього фахівця.

У минуле відійшли застарілі форми і методи виховання, однак і нові не сформувалися в достатній якості. Відповідно до сучасних соціокультурних і правових потреб суспільства змінюється зміст освіти, навчання стає все більш об'ємним і напруженим, проте і мета, і зміст освіти залишаються більшою мірою відчуженими від потреб молодих фахівців.

Одним із шляхів подолання розриву між теорією навчання і юридичною практикою повинні стати добре організована освітньо-педагогічна робота, розроблення та втілення програми морально-професійного виховання, яка б урахувала форми і зміст діяльності юристів різних галузей відповідно до

сучасних потреб суспільства та була спрямована на розвиток особистісних ділових рис і моральних якостей, що відповідають меті та завданням практичної юриспруденції.

Одним із напрямків виховання майбутніх правників має бути формування моральної відповідальності як однієї з найважливіших рис, що притаманні юристу. В своїй діяльності юрист постійно має справу з людьми, їх потребами, інтересами, які для останніх є нагальними, життєво значущими, він порушує інтереси та права як окремих громадян, так і суспільства в цілому. Кожне питання, що розглядається, кожне рішення, документ, що укладає юрист, має таке значення, яке суттєво впливає на подальший стан справи, на долі громадян і навіть держави. Тому юристу приписується бути підвищено відповідальним за вчинення дій, відповідально ставитися до людей, їх проблем, своїх службових обов'язків, рішень, які ухвалюються.

Відповідальність є перш за все етичною категорією, моральним поняттям і як риса характеру – об'єктом морального виховання та самовиховання. В контексті проблеми виховання майбутніх юристів – це, безперечно, об'єкт морально-професійного виховання. Слід зазначити, що ця моральна риса не є апіорі притаманною людині. Вона набувається в процесі соціалізації завдяки цілеспрямованому впливу суспільства на людину з метою формування відповідальності. Розуміння сутності цього морального поняття, його місця у структурі поведінки людини надає можливість з'ясувати шляхи виховання відповідної риси.

Сучасна етична теорія розглядає відповідальність як здатність особи передбачати наслідки кожної своєї дії, кожного вчинку і прагнення запобігти негативним наслідкам, намагання попередити неприпустимий розвиток подій. Моральна відповідальність – це усвідомлення себе причиною своїх дій, здатність співвідносити свою моральну практику з вимогами суспільства, готовність діяти вільно та самостійно, відповідаючи перш за все перед собою за наслідки власних вчинків.

Відповідальність виступає тим ланцюгом, який зв'язує моральну ціннісну свідомість особистості з вольовим напруженням та вчинком. Вона є проявом рівня моральної свободи особи та вресhti-решт показником її моральної зрілості.

Діяльність людини є сукупністю вчинків, кожен з яких базується на виборі варіанта дії, обумовленого певною мотивацією. Мотиви вчинку за сутністю являють собою моральну цінність або систему цінностей, ідеалів, які обирає особа у конкретній ситуації, або яка є домінуючою в її моральній свідомості.

Моральний вибір, тобто надання переваги одній цінності над іншою, – ключовий елемент морального вчинку. Це проблема моральної свободи, само-

стійності та відповідальності особистості. Специфіка моралі є такою, що, з одного боку, вона вимагає, примушує вчиняти згідно з нормами, а з другого – пропонує оцінювати, вибирати, як застосувати норму для найбільш позитивного морального результату. Тобто мораль надає людині свободу вибору. Зворотним боком морального вибору і є відповідальність як необхідність і потреба порівнювати власну моральну діяльність з вимогами, які ставить суспільство, як моральна визначеність у своєму моральному обов'язку перед іншими та перед собою, готовність свідомо діяти та приймати наслідки цієї дії.

Сучасна людина існує в просторі багатьох соціальних, економічних, політичних, правових та інших норм, ідеалів, цінностей, які виступають перед нею як необхідність, як вимоги суспільства діяти певним чином. Не враховувати їх людина не може, тобто не може бути абсолютно вільною у моральному виборі та діях. Проте суспільні норми, вимоги неоднорідні, мають свою моральну цінність, моральну спрямованість.

Об'єктивно завжди існують декілька варіантів поведінки, яким відповідають різноманітні моральні цінності. Яка моральна норма, цінність стане основою вчинку – суб'єктивний вибір особи. Він являє собою складну внутрішню роботу моральної свідомості, яка, зокрема, включає співвідношення:

- зовнішніх вимог, що викликають потребу в дії, та внутрішніх потреб і можливостей її виконання;
- кінцевої мети та способів її досягнення;
- моральної цінності мотивів вчинку, що ззовні вимагається, та моральних орієнтирів, моральних переконань самої особистості;
- ціннісного обґрунтування майбутнього вчинку та його можливих наслідків тощо.

Таким чином, здійснюючи моральний вибір, людина повинна усвідомлювати, яким чином її дії позначаються на подальших справах, на інших людях, на суспільних відносинах тощо. Тобто, моральна відповідальність є обов'язковим складником морального вибору і виступає як вихована здатність свідомого ставлення до себе, своєї діяльності, як моральна компетентність діяти у межах моральних вимог для досягнення мети, як здатність передбачити моральні і практичні результати та запобігти негативним.

Зважаючи на сказане, слід урахувувати, що виховання відповідальності неможливе поза формуванням перш за все морального світогляду людини, її моральних переконань. Отже, виховання моральної відповідальності має бути складовою частиною освітньо-виховної роботи, спрямованої на формування моральності майбутнього фахівця, його системи морально-ціннісних пріоритетів, загальнолюдських за своїм змістом і значенням. Остання позиція особливо важлива стосовно виховання майбутніх юристів, для яких моральні

якості, в першу чергу відповідальність, є визначальними рисами професійності.

Вирішення цього завдання лежить у площині обов'язкового для всіх студентів юридичного ВНЗ вивчення загальної етичної теорії, а також професійної юридичної етики. Важливо, аби загально етична освіта була не тільки просвітницькою. Практичні заняття повинні мати таку форму та зміст, які б містили проблемні, навіть конфліктні, ситуації, розв'язання яких потребувало б самостійних інтелектуальних та моральних зусиль студентів. Вони повинні не тільки вчити теоретичний курс, а й під керуванням викладача самостійно зрозуміти та виявити сенс моральних вимог, раціоналізм їх виникнення та функціонування в суспільстві, діалектизм та суперечливість моральної практики. У курсі професійної етики такі завдання повинні стосуватися проблем практичної юридичної діяльності, що повсякчасно пов'язана з моральним вибором, який не завжди є легким, природним.

Тут слід зауважити, що моральний вибір може відбуватися в умовах гармонійного співвідношення зовнішніх та внутрішніх мотивів і цінностей, мети вчинку та способів її досягнення. Проте юристу часто доводиться працювати в ситуації, коли зовнішні вимоги та його особистісні ціннісні орієнтири не збігаються або коли потрібно обирати один морально-ціннісний мотив із двох чи декількох рівнозначних. Це найскладніша ситуація морального вибору – моральний конфлікт, розв'язання якого відбувається через складну внутрішню боротьбу, де «перемогу» тієї чи іншої цінності не можна ззовні пророкувати.

Зважаючи на сучасні умови діяльності юристів, можна із впевненістю стверджувати, що вони виконують свої обов'язки в умовах майже постійного морального конфлікту. Серед чинників, які сприяють цьому, можна назвати недосконалість законодавства, корпоративну мораль, корумпованість органів влади різних рівнів, зростаючий демократизм у суспільстві у вигляді відкритої критики громадянами недоліків у роботі правоохоронних органів тощо. Кожна з причин впливає на людину і може спричинювати деформації моральної свідомості навіть досвідчених фахівців.

За цих умов молодий юрист після закінчення ВНЗ неодноразово переживає морально-психологічний стрес. Його розум містить багато знань з юриспруденції, його свідомість певним чином ідеалізована морально піднесеною деонтологією та загальною етикою, а практична діяльність вимагає, по-перше, спеціалізованої правової кваліфікації, а по-друге, раціонально-морального, відповідального ставлення до робочих завдань. З огляду на це навчальні курси з етики та професійної етики мають подолати затеоретизованість і спрямувати зусилля на залучення студентів до аналітично-оцінного процесу моральної практики у тих її проявах, які очікують молоду людину у майбутній

професії та які можна змоделювати в умовах навчального процесу, коли поняття відповідальності не тільки визначається та декларується, а й відпрацьовується у конкретних проблемних ситуаціях.

Позитивну роль може зіграти введення курсу «Етика та етикет ділового спілкування», який є надзвичайно поширеним у багатьох вітчизняних та зарубіжних навчальних закладах. У контексті вивчення цього предмета не тільки набуваються знання про правильне спілкування у професійних відносинах, а також формується вміння відповідально поводитись у процесі комунікації. Будь-які форми ділового спілкування юристів мають серйозні наслідки, тому ще у студентські роки потрібно навчитися спілкуватися виключно на позитивно моральному та етикетному рівні, вільно визначати особисту та соціальну значущість моральних ідеалів і цінностей та враховувати їх у спілкуванні, вчитися зважати на співрозмовника, його ментальні особливості, потреби та цілі (наявні чи приховані) і співвідносити реальний процес спілкування з очікуваними результатами та моральними наслідками.

Комплекс педагогічних зусиль безумовно включає і позанавчальні заходи. Їх зміст та організація повинні враховувати, що студенти юридичного ВНЗ – це дуже молоді люди, які не мають достатнього життєвого знання та досвіду, до того ж більшість з них знаходяться далеко від батьків і не мають можливості одаржати моральну допомогу в складних нових для них умовах навчання та співіснування з іншими студентами. Молодим людям не вистачає дослого спілкування, відомостей та роз'яснень щодо їх професійно спрямованих завдань у процесі навчання, перспектив, що очікують у разі виконання, а також невиконання програми навчання тощо. Студенти іноді навіть не знають можливих наслідків їх учинків, не розуміють що можна або не можна сказати, зробити в тій чи іншій ситуації навчання та повсякденного життя. Зустрічі, бесіди, дискусії у неофіційних обставинах з викладачами, досвідченими фахівцями тощо можуть компенсувати цю недостатність, допомогти майбутньому юристу сформувати впевненість у своїх силах, переконання, що їхнє майбутнє (робота, повага, репутація тощо) залежить від сьогоденного відповідального ставлення до себе, навчання, інших людей.

Одним із чинників, що впливають на виховання відповідальності, є самодисципліна, тобто здатність організувати себе відповідно до певних планів та розпорядку. Нині ми спостерігаємо серед студентів численні пропуски занять, невідпрацювання пропущених занять, неякісну підготовку до заліків та іспитів. Зрозуміло, що ця прогалина повинна бути надолужена більш суворою організацією контролю за навчальним процесом студентів.

Якість виховання напряму залежить від особи вихователя. У ВНЗ таким є викладач, який собою, своїм виглядом, своєю поведінкою має демонструва-

ти відповідальність у дії. Це виявляється у відповідальному ставленні до своїх професійних обов'язків, додержанні службової дисципліни, поважному ставленні до студентів, виконанні обіцянок тощо.

Сучасне українське суспільство потребує вдосконалення правоохоронної та правозастосовної систем держави. Одним із напрямків такого вдосконалення є формування особи юриста: фахівця і моральної особи, яка вміє діяти відповідально. Юридичний ВНЗ теж повинен діяти відповідально щодо своїх випускників, створюючи умови не тільки для освіти, а й для виховання та спонукання до самовиховання своїх вихованців.

В. Л. Пирогов, кандидат філологічних наук, доцент;
С. В. Шефель, доктор філософських наук, професор

ЯПОНСЬКА КЛАСИЧНА ЛІРИКА ЯК МЕНТАЛЬНА ЗАСАДА ФОРМУВАННЯ ЕКОПРАВОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Нині, коли глобалізація єднає людство у полікультурному просторі, з надією шукаємо засади для розв'язання суперечностей, що ще існують у відносинах між цивілізаціями і соціокультурами, між людством та природним довкіллям. Однією із найбільш перспективних засад для запобігання перетворенню екологічно небезпечних наслідків стратегії техногенного розвитку сучасного світу в глобальну екокатастрофу та налагодження між репрезентантами різних культур бажаного екоспілкування є японська класична лірика.

Таке значення цієї лірики пояснюється синкретичним змістом її ментального підґрунтя, що створено надзвичайно унікальним феноменом органічного синтезування духовності синтоїзму та буддизму на тлі загального розвитку класичної японської художньої культури.

Для останньої характерною є загальна ціннісна орієнтація на езотеричне – орієнтація на шанування життя як вищої природної цінності, без наявності котрої неможливе існування будь-яких його форм. Але найбільш виразно ця цінність життя виявляється саме у художній творчості, заснованій на естетичному почутті милування природою, притаманному носію синто-буддистського типу світогляду на його глибинному рівні світосприйняття і розуміння людиною своєї ролі у взаєминах з природним світом через специфічне усвідомлення співвідношення своїх прав і обов'язків щодо нього. Достатньою квінтесенцією для проникнення у сутність такої екофільної орієнтації носіїв цього світогляду є зміст такої танку: «На ветках хаги том, на яшмы блеск похожи дрожат росинки чудной красотой, и тают вмиг от рук... Гуляющий прохожий! Любуйся так, не трогай их рукой!..».